

Use and usefulness of financial accounting and auditing : the case of trade union bargainers

Citation for published version (APA):

Hassink, H. F. D. (2000). *Use and usefulness of financial accounting and auditing : the case of trade union bargainers*. Datawyse / Universitaire Pers Maastricht.

Document status and date:

Published: 01/01/2000

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Nederlandse Samenvatting

(Summary in Dutch)

In studieboeken op het gebied van externe verslaggeving worden vakbonden vaak genoemd als gebruikers van financiële informatie waaronder financiële jaarverslagen. Echter, tot dusverre is in onderzoek op het gebied van externe verslaggeving slechts met mondjesmaat aandacht besteed aan de productiefactor arbeid. Dit geldt in het bijzonder voor vakbonden als vertegenwoordigers van werknemers. Het doel van deze dissertatie is om een bijdrage te leveren aan de exploratie van dit onderzoeksterrein. Hoewel gebruik wordt gemaakt van ideeën en bevindingen van de arbeidseconomie is de invalshoek van deze dissertatie die van de externe verslaggeving.

Deze dissertatie bestaat uit vier delen. Het theoretische gedeelte beslaat de hoofdstukken 1 tot en met 3. Het empirische gedeelte beslaat de hoofdstukken 4 tot en met 7. Het afsluitende deel wordt gevormd door hoofdstuk 8. Het ondersteunende deel bestaat uit de vier appendices en is opgenomen aan het einde van de dissertatie. Elk van de vier empirische hoofdstukken presenteert een afzonderlijke studie. Hoewel het thema als rode draad door deze dissertatie loopt zijn de vier empirische studies te beschouwen en te lezen als afzonderlijke studies.

Hoofdstuk 1 introduceert vakbonden als potentiële gebruikers van financiële informatie. Daarvoor wordt gekozen voor twee invalshoeken; die van een internationale regelgevende organisatie op het terrein van externe verslaggeving (IASC) en die van leidende studieboeken op dit terrein. Voorts wordt aangegeven dat vakbonden belangrijke spelers zijn op sociaal-economisch vlak. Dit rechtvaardigt een nadere studie naar de percepties van vakbondsonderhandelaren ten aanzien van financiële jaarverslagen, accountants en accountantscontrole. Verder wordt in dit hoofdstuk de plaats van de dissertatie in het onderzoeksveld van de externe verslaggeving besproken en wordt de opbouw van de dissertatie geschetst. De kern van hoofdstuk 1 wordt gevormd door de presentatie van de vier onderzoeksvragen van deze dissertatie, te weten:

- (1) Welke rol spelen financiële informatie en accountants in collectieve arbeidsovereenkomsten, en wat verklaart de variatie in deze rol? (Hoofdstuk 4).

- (2) Maken vakbondsonderhandelaren gebruik van financiële jaarverslagen en beschouwen zij financiële jaarverslagen als belangrijk, en zo ja, wat verklaart de variatie in gebruik en gepercipieerd belang? (Hoofdstuk 5).
- (3) Hebben vakbondsonderhandelaren een verwachtingskloof ten aanzien van accountants, en zo ja, wat verklaart de variatie in de verwachtingskloof (Hoofdstuk 6).
- (4) Wat zijn de percepties van vakbondsonderhandelaren van de onafhankelijkheid van accountants en wat verklaart de variatie in de percepties? (Hoofdstuk 7).

Meer gedetailleerde onderzoeksvragen en hypothesen worden geformuleerd in elk van de empirische hoofdstukken. Aangegeven wordt dat de toegevoegde waarde van deze dissertatie zit in de keuze van de onderzoeksvragen, de onderzochte institutionele setting, de gebruikte data, de onderzoeksofzet en de keuze van de verklarende variabelen.

Hoofdstuk 2 schetst het theoretisch kader van deze dissertatie. Het bespreekt de potentiële relevantie van financiële informatie en accountantscontrole voor vakbondsonderhandelaren. De bespreking beperkt zich tot theorieën die zijn gebruikt in empirische studies op het gebied van de externe verslaggeving. De bevindingen van deze studies worden in hoofdstuk 3 samengevat. Geconcludeerd wordt dat financiële informatie waarschijnlijk relevant is voor vakbondsonderhandelaren omdat deze informatie de prestatie en financiële positie van de onderneming schetst en een indicatie geeft van de loonruimte en bereidheid van de onderneming om tijdens collectief arbeidsvoorwaarden overleg (CAO-overleg) concessies te doen. Ook accountantscontrole is potentieel relevant omdat dit de betrouwbaarheid van de financiële informatie verhoogt. Daarnaast kan het de zekerheid verhogen dat specifieke afspraken tussen de onderneming en vakbonden, zoals winstdelingsregelingen juist zijn nageleefd. Afgesloten wordt met de hypothese dat vakbondsonderhandelaren die onderhandelen op ondernemingsniveau financiële informatie en accountantscontrole bruikbaar achten dan onderhandelaren die onderhandelen op bedrijfstakniveau. Het empirische deel van deze dissertatie toetst deze hypothese op verschillende wijzen.

Hoofdstuk 3 presenteert een overzicht van de resultaten van voorgaand onderzoek op het raakvlak van externe verslaggeving, accountantscontrole en CAO-overleg. Een van de conclusies van voorgaand onderzoek is dat vakbonden wel degelijk gebruik maken van financiële informatie waaronder jaarverslagen maar dat een aantal kanttekeningen is te plaatsen bij de bruikbaarheid daarvan. Voldoende reden om ook in Nederland de percepties van vakbonden ten aanzien van de relevantie en betrouwbaarheid van financiële informatie waaronder financiële jaarverslagen in kaart te brengen. Voorts blijkt uit voorgaand onderzoek dat Nederlandse vakbondsleiders

de onafhankelijkheid van accountants als cruciaal beschouwen. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat zij over het algemeen tevreden te zijn met de kwaliteit en reikwijdte van de controle van het financiële jaarverslag maar zij doen suggesties om de onafhankelijkheid van accountants verder te verbeteren. Hoofdstuk 3 sluit af met de identificatie van de vier onderzoeksvragen die centraal staan in de hoofdstukken 4 tot en met 7 waarbij tevens de relatie van deze dissertatie met voorgaande onderzoek op dit terrein wordt geschetst.

Hoofdstuk 4 doet verslag van een empirische studie naar de rol van financiële informatie en accountants(controle) in collectieve arbeidsovereenkomsten (CAO's). Dit is een alternatieve benadering om de relevantie van financiële informatie en accountants(controle) voor vakbonden in kaart te brengen. Voor dit doel zijn CAO's bestudeerd die van kracht waren in 1999 (N=726) en in 1992 (N=606). Kennis over de structuur en inhoud van CAO's kan leiden tot een beter begrip van de rol van financiële informatie en accountants(controle) in regulier CAO-overleg. De resultaten wijzen uit dat de rol van financiële informatie en accountants(controle) in CAO's beperkt is. Er werd geen verschil gevonden in de CAO's over 1999 ten opzichte van 1992. Wel bleek dat financiële informatie vaker een rol speelt in ondernemings-CAO's dan in bedrijfstak-CAO's. Dit onderscheid bleek niet van belang voor wat betreft de rol van accountants(controle) in CAO's. Financiële informatie en accountants(controle) blijken slechts een rol in CAO's te spelen indien partijen afspraken hebben gemaakt over een expliciete winstdelingsregeling voor werknemers. In sommige CAO's blijkt de winstdeling afhankelijk te zijn van de aanwezigheid en de aard van de accountantsverklaring. In deze gevallen heeft niet alleen de keuze van verslaggevingsregels economische consequenties voor belanghebbenden, de accountantsverklaring eveneens. Het tweede deel van het hoofdstuk onderzoekt de kenmerken van expliciete winstdelingsregelingen (N=63) tussen ondernemingen en vakbonden, zoals aangetroffen in de CAO's over 1999. Geconstateerd werd dat de bonus vaak is gekoppeld aan het bedrijfsresultaat, nettowinst of aan een relatieve prestatie-indicator, zoals rentabiliteit van het eigen vermogen. Vergeleken met winstdelingsregelingen op ondernemingsniveau zijn de winstdelingsregelingen op bedrijfstakniveau minder gedetailleerd.

Hoofdstuk 5 onderzoekt of vakbondsonderhandelaren gebruikers zijn van financiële jaarverslagen en gaat na hoe belangrijk zij deze informatie vinden. Daartoe zijn 101 vakbondsonderhandelaren geënquêteerd. Deze dissertatie behandelt de vraag of vakbondsonderhandelaren tijdens CAO-overleg gebruik maken van financiële jaarverslagen en wat het relatieve belang is van het financiële jaarverslag en de winst-verliesrekening. In dit hoofdstuk wordt de variatie in de afhankelijke variabelen verklaard aan de hand van zes onafhankelijke variabelen: onderhandelingsniveau (ondernemings- versus bedrijfstakniveau), het gepercipieerde belang van

ondernemingsspecifieke informatie ter oriëntatie in regulier CAO-overleg, het gepercipieerde belang van loonruimte als een rechtvaardiging voor het stellen van looneisen, vakbondsvertegenwoordiging, opleidingsniveau van de onderhandelaar, en ervaringsjaren als onderhandelaar. Meer dan 80% van de respondenten gaf te kennen gebruik te maken van financiële jaarverslagen in regulier CAO-overleg. Van de gebruikers beschouwt 65% financiële jaarverslagen als een (zeer) belangrijke bron van informatie, en 60% ziet de winst- en verliesrekening als zodanig. Zij die op ondernemingsniveau onderhandelen beschouwen financiële jaarverslagen belangrijker dan onderhandelaren op bedrijfstakniveau. Van de overige variabelen hadden vakbondsvertegenwoordiging (FNV of anders) en opleidingsniveau enige verklarende kracht. De enige variabele die positief en significant was in alle analyses is het gepercipieerde belang van ondernemingsspecifieke informatie ter oriëntatie in regulier CAO-overleg. Onderhandelaren die ondernemingsspecifieke informatie ter oriëntatie in regulier CAO-overleg belangrijker vinden, maken vaker gebruik van financiële jaarverslagen en zij beschouwen financiële jaarverslagen en winst- en verliesrekeningen als belangrijker dan andere onderhandelaren.

Hoofdstuk 6 doet verslag van een empirisch onderzoek naar het bestaan en de aard van de kloof tussen de verwachtingen van vakbondsonderhandelaren betreffende enerzijds de reikwijdte en aard van de werkzaamheden van registeraccountants die als externe accountant optreden (verder: accountants) en anderzijds de kwaliteit van hun werkzaamheden. Het bestuderen van deze verwachtingskloof geeft niet alleen inzicht in de percepties van de vakbondsonderhandelaren betreffende deze onderwerpen maar geeft indirect ook inzicht in de betrouwbaarheid van gecontroleerde financiële jaarverslagen, zoals die wordt ervaren door vakbondsonderhandelaren. Immers, de bruikbaarheid van financiële informatie en jaarverslagen voor gebruikers wordt naast de relevantie overigens sterk bepaald door de betrouwbaarheid van deze informatie. De bruikbaarheid van deze informatie kan toenemen door accountantscontrole. De studie in hoofdstuk 6 richt zich op het bestaan en de aard van de verwachtingskloof in de context van CAO-overleg. De verwachtingskloof van 104 Nederlandse vakbondsonderhandelaren is onderzocht. Geprobeerd is de variatie in de verwachtingskloof te verklaren aan de hand van vier onafhankelijke variabelen, te weten: onderhandelingsniveau (ondernemings- versus bedrijfstakniveau), vakbondsvertegenwoordiging, opleidingsniveau van de onderhandelaar, en ervaringsjaren als onderhandelaar. De resultaten wijzen uit dat inderdaad sprake is van een verwachtingskloof en dat deze bestaat uit twee delen: *de deficient performance gap* en de *deficient standards gap*. De eerste kloof impliceert dat er bij vakbondsonderhandelaren sprake is van een discrepantie tussen hoe zij denken dat accountants bestaande taken zouden moeten uitvoeren en hun perceptie van de wijze waarop zij deze taken uitvoeren. Met name zijn de vakbondsonderhandelaren van mening dat accountants tekort schieten in hun rol als

corporate watchdog. Onderhandelaren zijn ontevreden als het gaat om het informeren van de top van de organisatie (management / raad van bestuur, raad van commissarissen) ten aanzien van problemen in de interne organisatie. Datzelfde geldt voor het tijdig inlichten van derden als de organisatie in continuïteitsproblemen is geraakt. De tweede kloof betreft het verschil tussen wat vakbondsonderhandelaren vinden dat behoort tot de taken van de accountant en wat daadwerkelijk de huidige taken van de accountant zijn zoals vastgelegd in wetgeving en richtlijnen. Hierbij gaat het met name om de controle van halfjaar berichten en het informeren van de ondernemingsraad over de controlebevindingen. De variatie in de verwachtingskloven wordt voor slechts een klein deel verklaard door onderhandelingsniveau en de andere onderzochte variabelen.

Hoofdstuk 7 bestudeert de percepties van vakbonden van de onafhankelijkheid van registeraccountants die als externe accountant optreden (verder: accountants). Financiële jaarverslagen zijn slechts dan bruikbaar als potentiële gebruikers ze als relevant en betrouwbaar beschouwen. De betrouwbaarheid hangt onder meer af van de onafhankelijkheid van de accountant. Hoewel accountants hun bestaansrecht ontleen aan hun onafhankelijkheid heeft voorgaand onderzoek uitgewezen dat er een discrepantie kan bestaan tussen de verwachtingen van gebruikers op het punt van onafhankelijkheid van accountants en hun percepties van de werkelijkheid. Aangezien vakbondshandelaren in grote meerderheid gebruikers van financiële jaarverslagen blijken te zijn (zie hoofdstuk 5) en omdat de perceptie van gebrek aan onafhankelijkheid een belangrijke bedreiging voor de betrouwbaarheid van jaarverslagen is, is het van belang de percepties van vakbondsonderhandelaren in kaart te brengen. Deze studie richt zich op de vraag of vakbondsonderhandelaren accountants onafhankelijk genoeg van hun opdrachtgevers beschouwen. Geprobeerd is de variatie in de afhankelijk variabele te verklaren aan de hand van zeven variabelen: onderhandelingsniveau (ondernemings- versus bedrijfstakniveau), de tolerantie voor het aanbieden van advieswerkzaamheden aan controleklanten, de tolerantie voor het feit dat de klant de *audit fee* betaalt, het gepercipieerde belang van een verplichte rotatie van accountants bij controleklanten na een aantal jaren, vakbondsvertegenwoordiging, opleidingsniveau van de onderhandelaar, en ervaringsjaren als onderhandelaar. De percepties van 104 Nederlandse vakbondsonderhandelaren zijn onderzocht. De werkelijke onafhankelijkheid is vaker beneden de verwachting (37%) dan boven de verwachting (21%), terwijl 42% van de onderhandelaren vindt dat de onafhankelijkheid aan de verwachting voldoet. Op basis van drie criteria is geconcludeerd dat sprake is van een verwachtingskloof ten aanzien van de onafhankelijkheid van accountants. Het onderhandelingsniveau bleek niet van invloed te zijn bij de verklaring van de variatie van onafhankelijkheid. De variabelen die significant waren in zowel de univariate als de multivariate analyses zijn, de tolerantie voor het feit dat de klant de *audit fee* betaalt, het gepercipieerde belang van

een verplichte rotatie van accountants na een aantal jaren, en het opleidingsniveau van de onderhandelaar. Onderhandelaren die een grotere tolerantie hebben voor het feit dat de klant de *audit fee* betaalt, die een verplichte rotatie van accountants na een aantal jaren minder noodzakelijk achten en die een lager opleidingsniveau hebben, hebben een kleinere verwachtingskloof ten aanzien van de onafhankelijkheid van accountants dan de andere onderhandelaren.

Hoofdstuk 8 vat de bevindingen van de voorgaande hoofdstukken samen, integreert deze en trekt conclusies. Ook worden in hoofdstuk 8 de beperkingen van deze dissertatie besproken. Voorts worden enkele suggesties voor toekomstig onderzoek gedaan en worden enkele beleidsconsequenties van deze dissertatie aangestipt.

Appendix A tot en met D besluiten deze dissertatie. Appendix A geeft een beknopt overzicht van het ontstaan en de ontwikkeling van externe verslaggeving en accountantscontrole en beschrijft de huidige eisen dienaangaande. Appendix B schetst op hoofdlijnen de context van het Nederlandse systeem van CAO-overleg teneinde de interpretatie van de opzet en uitkomsten van deze dissertatie te verbeteren. Tevens worden kort de belangrijkste spelers aan vakbondskant in deze appendix geïntroduceerd. Appendix C presenteert de inhoud van twee CAO's. Dit is een indirecte wijze om meer inzicht te krijgen in onderwerpen die voor ondernemingen en vakbonden van belang zijn in CAO-overleg. Appendix D bestudeert de percepties van vakbonden, ondernemingen en de rechterlijke macht voor wat betreft het belang voor vakbonden dat financiële jaarverslagen aan de wet dienen te voldoen. Dit geschiedt middels een analyse van een tweetal zaken dat door vakbonden aanhangig is gemaakt bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam. De analyse wijst uit dat in beide zaken vakbonden zichzelf als 'belanghebbenden' zien voor wat betreft het aanhangig maken van een zaak indien zij van mening zijn dat een jaarrekening niet aan de wettelijke eisen voldoet. Het management van de betrokken ondernemingen interpreteerde het belang van vakbonden anders. In beide zaken verwierpen zij de visie dat vakbonden als 'belanghebbenden' moesten worden beschouwd. Uit de analyse van deze twee rechtszaken blijkt dat vakbonden en het management lijnrecht tegenover elkaar stonden. De Ondernemingskamer oordeelde dat in beide gevallen vakbonden als belanghebbenden bij de jaarrekening kunnen worden beschouwd. De analyse in deze appendix werpt een licht op het strategisch gedrag van partijen in CAO-overleg en op de rol van financiële informatie daarin.